

– Paskubėkime. Reikia kuo greičiau sulakstyti ir pas jį kuo skubiau grįžti. Ant egliaškių jis ilgai neišbus. Juk žiema. Reikia ir kuo nors užkloti.

– O jūs neišduosite jo?

– Ką čia šneki, kvaiša? – pyktelėjo partorgas. – Jei būčiau norėjęs, galėjau dabar išduoti...

– Gi jūs raudoną knygėlę rodėte. Matyti, kad jų žmogus esate...

– Tik dėl akių partorgu sutikau būti. Tenorėjau, kad tie driskiai ramybėje mūsų šeimą paliktų, – tyliai burbtelėjo Markaitis ir pliaukštelėjo vadelėmis kumelei per šonus.

Kada 1948 m. sugipsuota ranka grįžau į mišką, jau visai kitą vaizdą radau. Žmonės išgąsdinti, į Sibirą veža, į kolchozus varo. Užeinam pas vieną tokį, kuris mus anksčiau paremdavo, atrodo, neblogas žmogus, bet išeinant jis mums sako:

– Vyrų, jūs pas mane daugiau neužeikit, aš jums neskolingas. Tie, kurie jums padėjo, jau Sibire, o aš į Sibirą nenoriu važiuoti...

Ir ką jam gali sakyti, žmogus visą tiesą į akis pasakė draugiškai ir atvirai. Nors sunku klausyt tokių žodžių...

Vincas Grinkus-Kariūnas, „Aukštaitijos partizanų prisiminimai“, sudarė Romas Kaunietis

– Tai Lyvis gyvas? – džiaugsmingai šuktelėjo Verpetas su Kėkštu, išgirdę naujieną.

Abu partizanai net pašoko nuo gulto, įrengto vasarinės virtuvės rūsyje. Jie priėjo prie angos, pro kurią žinią atnešė Vincas Markaitis. Pats jis į rūsį nesileido, bendravo tik pakėlęs dangtį.

– Gyvas, tik labai sunkiai sužeistas, – atsakė tas.

– Kur jis dabar?

– Saugioje vietoje, – nelabai patenkintas sumurmėjo Vincas Markaitis.

– Gali nuvežti mus ten? – labiau paragino nei paprašė Verpetas, glostydamas skaudamą pakaušį.

– Negaliu, vyrai, ruskiai tebesiaučia. Nebenoriu jų sutikti. Tuoj rytas, gyvulius reikia šerti, ir pats visą naktį be miego.

– Suprantama, Vincai. Ir taip daug mums padėjai, – per petį papplekšnojo ant kopėčių, kuriomis lipama į rūsį, stovintis būrio vadas.

– Vyrų, ir jūs mane supraskite. Priglaudžiau jus, bet dabar metas atsisveikinti.

– Ei, pats gi sakei, maskolių pilna lyg skruzdėlių. Ko mus veji lauk. Kur mes eisime? Su dviem vaikais?

– Nežinau, bet pas mane daugiau nebeužeikit, aš jums neskolingas. Tie, kurie jums padėjo, jau toli iškeliavę, o aš į niekur keliauti nenoriu...

Partizanai susižvalgė. Markaitis buvo teisingas.

– Ačiū, Vincai, už atvirumą. Tiesą į akis pasakei, draugiškai ir atvirai. Nors sunku klausyti tokių žodžių... – liūdnai padėkojo Verpetas.

– Kas nors be tavęs žino, kur paslėptas Lyvis? – paklausė rūsio kampe susirangęs prūsas.

Markaitis nustebęs pažvelgė į tą pusę. Prūsas sėdėjo ant žemės, abiem rankomis laikė apkabinęs prie jo prisiglaudusius vaikus.

– Tai tu ir esi tas Prūsas? – paklausė Markaitis, dar žemiau nuleisdamas žibalinę lempą ir norėdamas įžiūrėti Dovo veidą.

– Esu...

– Niekas nežino apie sužeistąjį. Tik Valytė Vekrikaitė, ji pasišovė slaugyti.

– Valytė! – džiaugsmingai suspigo Julija.

– Ša, mergiote, svetimų ausų dabar aplink labai daug.

Julijos riktelėjimo pažadinti pabudo Helmutas su Valtrauda.

– Noriu valgyti, vatti... – suinkštė galvą pakėlęs berniukas.

Dovas paglostė vaiko galvą, pabučiavo į kaktą.

– Girdi, Vincai, vaikai alkani. Atneštum duonos kampą, mažuosius pavalgydinsime ir dingsime, – tarė Verpetas.

Markaitis kažką murmeldamas pakilo, uždarė rūsio dangtį ir išėjęs iš vasarinės dingo. Po valandėlės grįžo: pintinėje atnešė puodynėlę dar šilto, ką tik pamelžto pieno, puskepalį duonos ir puodą šutintų bulvių.

– Markaitienė jau seniai atsikėlus. Vaišinkitės, – paduodamas maistą pro angą tarė ir pats vėl išėjo.

Atneštų gėrybių užteko ne tik vaikams. Pavalgė ir Julija su vyrais.

Jau visai prašvito. Visą naktį aidėję šūviai nutilo. Valytės

pastebėjimas, kad Markaičio ūkį lyg užkeiktą okupantai nuolat aplenkia, vėl pasitvirtino. Vyrai nutirpo, kai išgirdo skalijant Markaičio šunį. Burzgė sunkvežimių varikliai. Tačiau burzgė ir nuburzgė tolyn. Prie sodybos niekas nesustojo ir vidun nėjo, todėl prie tvarto pririštas šunėkas greitai nurimo. Atrodė, kad Markaičio trobesiai maskoliams visiškai neįdomūs.

– Tu vis dar su ta maskoliška uniforma, – šyptelėjo Verpetas, mostelėjęs į Kėkštą. – Gal metas pakeisti kailį?

– Manau, kad šis kailis mums ne tik pravers, bet ir išgelbės.

Kai Markaitis grįžo susirinkti indų, Kėkštas pakvietė jį nusileisti į rūšį.

– Ko dar norit? – piktokai, lyg ką bloga nujausdamas paklausė šeimininkas.

– Gaspadoriau, paskutinį kartą tavęs prašau paslaugos...

– Kokios? – akis išpūtė Markaitis. – Visus metus išdaviku mane laikėte, kelis kartus vos nesusaudėte. O dabar štai – be manęs išsiversti nebegalite. Vincai tą, Vincai aną...

– Nagi, kaimyne, nesibrangink, – šyptelėjo ir Verpetas. – Dingsime iš šitų apylinkių. Prisiekiu. Ilgai nebematysi mūsų. Nebent pats kada nors ieškoti sumanytum. Išklausykime Kėkštą.

Vyrai nusijuokė. Verpetas ir Dovas klausiamai sužiuro į Kėkštą.

– Tuoj...

Tas dviem rankomis pakėlė puodynę ir išgėrė likusį pieną, delnu nusišluostė lūpas.

– Ruskiai siaučia po visą valsčių, nei pėsti, nei su arkliais mes neištrūksime. Jų palikti slapukai dar kelias dienas čia stovės ir visas pamiškes saugos. Turime vienintelę galimybę. Ji labai rizikinga, tačiau galbūt vienintelė tikrai galinti mums padėti, – pradėjo Kėkštas.

Keliais žodžiais partizanas išdėstė savo sumanymą. Kai baigė, visi tylėjo.

– Įžūlu. Pavojinga. Rizika didžiulė, – po ilgokos pauzės tarė Verpetas. – Bet pabandyti verta. Antraip iš čia neištrūksime, o

Markaitis ilgiau mūsų nebelaikys. Pritariu.

Jis klausiamai atsisuko į prūsą. Dovas pažvelgė į sūnų.

– Vyrai, mums su vaikais į Mėmelį reikia. Tačiau dar dienele kitą galėčiau pabūti. Jei jau kitaip miesto pasiekti nepavyksta, ką gi...

– Tai norite, kad iki to motociklo nuvežčiau? – pasitiksino užduotį Markaitis.

– Taip, Vincai. Padėk mums paskutinį kartą.

– Jei jau tikrai paskutinį... – krenkštelėjo sodietis.

– Tikrai, Vincai. Jei ištrūksime iš čia, dingsime amžiams. Nebent pačiam kada nors pagalbos prireiktų, tuomet lyg vėjas atlėktume.

– Atskubėtum, sakai?

– Prižadu.

– Kelią nors prisimeni?

– Iki tavo kiemo kelią atmintinai moku...

– Iki motociklo. Ar atseksi, kur jį palikai?

– Atseksiu, Vincai, atseksiu.

– Einu kinkyti arklio... – burbtelėjo nosisukęs ir išlipo iš rūsio į kiemą.

– Vatti, kur važiuosime? – atsisukęs į tėvą paklausė Helmutas.

– Norite motociklu pasivėžinti?

– Taip! – sušuko abu vaikai.

* * *

Birbė motociklas. Kėkštas, vilkintis enkavėdisto uniformą, sėdėjo priekyje ir laikė vairą. Jam už nugaros įsitaísė Verpetas, o Dovas sėdėjo lopšyje. Visi buvo paruošę ginklus. Jei kas nors, stribai ar enkavėdistų patruliai, pasipainiotų kelyje ar net bandytų stabdyti, partizanai buvo susitarę atidengti ugnį be perspėjimo.

Pirmieji išvažiavo vyrai, kad patikrintų, jog galima saugiai judėti keliais.

1945–46 m. būdavo taip: pagauni stribą arba kokį šnipą, reikia jam įvykdyt mirties nuosprendį, niekas to nenori daryt, kiekvienas kratosi, o 1948–49 m. tie reikalai pasisuko visai į kitą pusę. Nespėjai gerai apklaust pagautojo, žiūrėk, jau guli negyvas, ir tai darė tie patys žmonės. Neapykanta stribams ir jų padlaižūnams augo, juk per tą laikotarpį daugelio partizanų šeimas išardė, areštavo, susodino į kalėjimus arba tiesiog namuose išžudė.

Vincas Grinkus-Kariūnas, „Aukštaitijos partizanų prisiminimai“, sudarė Romas Kaunietis

Trys dar išvakarėse po aplinkinius kaimus siautėję stribiteliai ėjo vorele vienas paskui kitą. Visų trijų rankos viena ilga virve buvo surištos už nugarų. Pijų, Andreiką ir Sašką du enkavėdistai vedė į miestą. Odiniai aulinių batų padai slidinėjo ant suplūkto sniego, todėl liaudies gynėjams teko labai stengtis, kad nevirstų. Kelis kartus vienam slystelėjus ant kieto apledėjusio kelio, dribo ir kiti du. Paslydusysis sulaukdavo net tik kitų dviejų surištųjų keiksmų ir prakeiksmų, bet ir konvojaus smūgių karabinų buožėmis.

– Atrištumėt rankas, vis tiek juk nepabėgsime, – jau kelintą kartą šiaip ne taip nuo slidžios kelio dangos pakilęs zyzė Andreika.

Čekistai, kuriems buvo įsakyta nesikalbėti su sulaikytaisiais, tylėjo lyg vandens į burną prisisėmę. Tačiau sulaikytiesiems tarpusavy bendrauti jie nedraudė.

– Ėsti noriu, – lyg sau, lyg bendrams burbtelėjo Pijus.

– Tai jau... Nuo vakar nieko burnoje neturėjome.

– Jei ne tie du avigalviai, šiandien į bet kurią trobą galėtume nueiti ir prisiesti iki soties. Dar samagono įpiltų...

– Kokie dar avigalviai? Apie ką tu? – sukluso Saška.
– Nugi Fiodoras su Ramonu. Labai jau reikėjo tą sunkvežimį stabdyti. Būtume važiavę ir nuvažiavę sau... Kokius arklius buvome nacionalizavę! Dabar nieko nebeturime...

Andreika tylomis palingavo galva.

Konvojus kurį laiką ėjo tylėdamas. Paskui visi išgirdo kažkur tyliai giedamas religines giesmes. Tiek enkavėdistai, tiek sribiteliai ėmė dairytis, norėdami pamatyti giesmininkus.

– O! Žiūrėkite, laidotuvės! – šūktelėjo Pijus ir smakru parodė iš už posūkio išlendančią procesiją. – Jie čia ir gieda!

– Ale kaip gražiai, – atsiduso Andreika.

Saška nustebęs pažvelgė į jį.

– Stoi! Prekratit razgavory. Marš s dorogi!¹ – suriko vienas iš čekistų sulaikytiesiems sribiteliams.

Visi trys stumdydamiesi ir aukštai keldami kojas, kad į batų aulius neprikristų sniego, pasitraukė nuo važiuojamosios vieškelio dalies. Paskui juos iš kelio išsuko ir abu enkavėdistai.

– Na kalieni!² – suriko vienas enkavėdistų.

Nukreipę ginklus į sulaikytuosius abu sargybiniai laukė, kol priartės procesija ir jie galės toliau eiti.

– Kodėl mus nuo kelio nuvijo? – pasipiktino Andreika.

– Bijo, kad mūsų nepagrobtų, – paaiškino Pijus.

– Arba ko nors neperduotų, – pridūrė Saška.

– Kas? Numirėlis?

– Ne, ne numirėlis. Jie įsivaizduoja, kad visi lietuvių ūkininkai, net ir mirę, yra ginkluoti partizanai, kurie pasirengę net iš karsto į maskolį kulka paleisti, – pašmaikštavo Andreika.

Visi trys ėmė žvengti ir dirsčioti į savo palydovus. Tačiau šie nesuprato nė žodžio.

Giesmės vis garsėjo. „Liaudies gynėjai“ ir jų sargybiniai stebėjo besiplaikstančias bažnytines vėliavas, vaikų nešamus šventųjų paveikslus, iš eglišakių nupintus vainikus.

¹ Stokite, nustokite kalbėti. Šalin nuo kelio! (*rus.*).

² Ant kelių! (*rus.*).

Eisenos viduryje kumelės traukiamose rogėse gulėjo iš šviežiai supjautų lentų sukaltas ir eglišakiais apkaišytas karstas.

Praeidami pro suklupdytus sribitelius ir juos saugančius enkavėdistus laidotuvininkai stengėsi į juos nežiūrėti. Verkiančios moterys trumpam nutildavo ir sučiaupdavo lūpas. Vyrų pakeldavo galvas, atlošdavo pečius ir šaltai žvelgdavo į priekį. Tik vaikai smalsiai nužiūrino keistus ginkluotus žmones.

Procesijos gale, iš pagarbos velioniui nedrįsdamas aplenkti rogių, lėtai vilkosi motociklas su lopšiu. Jame sėdėjo trys vyrai. Vairavo NKVD karininkas.

Galų gale procesija praėjo. Motociklas taip pat pravažiavo. Jam priartėjus prie konvojaus, čekistai mašinaliai pakėlė rankas prie kepurų ir atidavė pagarbą. Karininkas atsakė tuo pačiu.

– Matei? – motociklui tolstant Andreika paklausė Saškos.

– Ką?

– Tą apsimetėlį apgaviką?

– Kokį dar apgaviką?

– Kuris vakar į Kaštanų sodybą atėjo ir norėjo tą vokietį su merga išlaisvinti?

– Kuris Ramoną nušovė?

– Nu, taip, tą patį.

– Palauk palauk, vakar tamsu buvo, nelabai jo snukį įsidėmėjau. Betgi tu teisus. Juk ten ir tas vokietis buvo...

– Kur?

– Taip pat motocikle sėdėjo. Priekaboje.

– Jo, ir aš mačiau! – suriko Andreika. – Ei, ruski, ten bandit bandit!

Surištomis už nugaros rankomis sribiteliai atsistojo ir ėmė šaukti vienas paskui kitą, šokinėti ir pečiais stumdyti savo sargybinius. Tie nesuprato, iš pradžių išsigando, atšoko nuo sulaikytųjų ir ketino gintis šūviais, tačiau netrukus suvokė, kad sulaikytieji jiems nori parodyti kažką procesijoje.

– Bandit! Bandit! Motociklas! Edet! – vienas per kitą rėkė sribiteliai.

Sargybiniai iš pradžių susižvalgė tarpusavy, paskui pažvelgė į strykčiojančius sulaikytuosius. Pagaliau ėmė klausinėti patys:

– Bandit edet v motocikle?¹, – pasitikslino vienas iš kareivių.
– Da, da! – galvomis lyg patrakę linkčiojo sulaikytieji. – Streliaj!²

Vienas iš sargybinių greitai išbėgo į vieškelį ir pamėgino prisitaikyti. Tačiau netrukus nuleido vamzdį.

– Nemogu, tam liudi³, – atsisukęs paaiškino porininkui.
– Kakyje liudi, oni že vse bandity!⁴ – suriko tas ir pats išbėgęs į kelią beveik nesitaikydamas šovė kelis kartus į eisenos pusę.

Giesmės kaipmat nutilo, laidotuvių dalyviai pakriko. Moteris ir vaikai ėmė klykti. Rogėse su velioniu sėdintis vadeliotojas paragino kumelę, ta ėmė sparčiai bėgti. Žmonės taip pat pradėjo bėgioti kas kur.

– Šaudo, suskiai! – suriko Kėkštui už nugaros aukštame motociklo balnelyje sėdintis Verpetas. – Žmonėms į nugaras šaudo!

– Reikia sprukti, – burbtelėjo Kėkštas ir pasukęs vairą pamėgino aplenkti eiseną.

– Palauk, neskubėk, – uždėjo ranką jam ant peties vadas.
– Galiu atsakyti? – pakėlęs galvą klausiamai į Verpetą apžvelgė Dovas.

– Gali, – linktelėjo galva partizanas.
– Sustabdyk motociklą, – Dovas paprašė Kėkšto.

Tas paklausė.

Prūsas apsisuko, atsiklaupė ant krėsliuko, užsikniaubė ant motociklo lopšio nugarėlės, kur buvo prisuktas atsarginis ratas, ir ramiai prisitaikė. Lėtai nuspaudė nuleistuką. Driokstelėjo karabino šūvis.

1 Banditas važiuoja motociklu? (rus.).

2 Šauk! (rus.).

3 Negaliu, ten žmonės (rus.).

4 Kokie dar žmonės, juk jie visi banditai! (rus.).

Abu enkavėdistai liko stovėti. Tačiau išgirdę atsakomąją ugnį lyg žalčiai krito kniūbsti ir prisiplojo prie kelio.

– Et, nepataikei! – nusivylė Verpetas.

– Pataikiau, – burbtelėjo Dovas, užtaisydamas karabiną ir vėl taikydamasis. Šūvis. Ant kelio gulintys enkavėdistai tebe laikė pakeltas galvas.

– Kas tau? – nustebo partizanai.

– Nesitaikiau į ivanus, – paaiškino prūsas, ir toliau taikydamasis.

Partizanai susižvalgė ir tik tuomet pamatė greta kelio sankasos gulinčius dviejų sribitelių kūnus. Šalia jų ant balto sniego raudonavo kraujo dėmės. Trečiasis klūpojo susigūžęs ir galvą paslėpęs tarp kelių.

– Kodėl? Juk jie neginkluoti!

– Todėl, kad ivanai išvažiuos, o tie išdavikai mus matė, veidus įsidėmėjo ir būtų ilgai persekioję.

– Pakaks! Nutraukti ugnį! – suriko Verpetas. – Kėkštai, visu greičiu pirmyn!

Dovas užtaisė karabiną ir iššovė paskutinį kartą. Šį sykį tikrai nebebataikė. Kulka tik sukėlė sniego debesėlį prieš pat susigūžusio Saškos galvą.

Kėkštas laikė nuspaudęs akceleratoriaus rankenėlę iki pat galo.

Enkavėdistai nebešaudė.